

Центр досліджень визвольного руху

ІНАКОДУМСТВО НА СУМЩИНІ

Збірник документів та матеріалів
(1955 – 1990 роки)
Том 1

ІНАКОДУМСТВО НА СУМЩИНІ:
ЗБІРНИК ДОКУМЕНТІВ ТА МАТЕРІАЛІВ
(1955–1990 роки). – Т.1 / Упор. В.Артюх,
Г.Іванущенко, В.Садівничий. –
Суми: ВВП «Мрія», 2012. – 300 с.

Протягом усього періоду існування комуністичної тоталітарної системи неодмінною її ознакою залишалося придушення будь-яких опозиційних настроїв, переслідування та покарання інакомислячих. Сам факт існування протестних настроїв, дисидентських організацій свідчив про глибоку системну кризу побудованого у СРСР суспільно-політичного та економічного ладу. Дослідження дисидентського руху як у всеукраїнському масштабі, так і на регіональному рівні ускладнюється, насампе-

ред, нестачею або обмеженим доступом істориків до документів, переважна більшість яких зберігається в архівних установах колишніх радянських спецслужб. Значний обсяг інформації становлять матеріали самвидаву, закордонної преси, окремих приватних зібрань. Як зазначає в передмові до збірника документів член Спілки архівістів Г.Іванущенко, метою видання є «спроба виявлення й оприлюднення всебічних матеріалів про дисидентський рух на Сумщині як однієї з форм протистояння советській авторитарній системі» (с.3). Зауважимо, що упорядники наполягають на визначенні тодішньої влади в Україні як «советської», а не «радянської», підкреслюючи її окупаційний від 1918 р. характер (с.4). Очевидно, тим самим пояснюється вживання без перекладу аббревіатур «КГБ», «СССР», «КПСС», окремих термінів, наприклад «перестройка».

Постановка мети визначила особливості добору документів. По-перше, це листівки, прокламації, листи, зразки художньої творчості та спогади самих учасників руху інакодумців. По-друге, – комплекс документів, створених спецслужбами: кримінальні справи на учасників дисидентського руху, вирoki судів, матеріали прокурорського нагляду за слідством в органах КДБ, інформація, що надавалася управлінням КДБ по Сумській області місцевому обкому КПУ. Урешті, по-третє, матеріали, що розкривають сприйняття ідей і вчинків інакодумців на рівні суспільства: статті й листи в газетах, протоколи партійних та комсомольських зборів, а також зібрань трудових колективів, які проводилися після надходження в парткоми інформації з КДБ. До цієї ж групи документів належать і матеріали ідеологічного відділу Сумського обкому КПУ.

Г.Іванущенко, оцінюючи наукову цінність розміщених у виданні матеріалів, наголошує на неминучому суб'єктивізмі в оцінці дисидентської діяльності як із боку слідства, КДБ та судів, так і подання інформації самими учасниками руху інакодумців (с.3–4). Предметом уваги дослідників є локальний (провінційний) рівень дисидентства, що мав свої особливості. У вступний

статті – «Феномен інакодумства на Сумщині: контури і орієнтири» (с.5–19) – упорядники розкривають сутність явища та пропонують його класифікацію в регіональному вимірі. Дослідники виокремлюють кілька напрямків руху: національний, релігійний, соціально-економічний, а також презентований групами літераторів, художників, науковців, опозиційно налаштованих до пануючої політичної ідеології. Уважаємо, що інформативна цінність вступної статті, яка фактично є самостійним дослідженням, була вищою, якщо б наведені в тексті цитати супроводжувалися посиланнями на конкретні документи із зазначенням їх порядкового номеру у книзі, а не тільки установи, де вони зберігаються чи посилання на інші публікації.

Збірник складається з двох частин. Перша – «Документи та матеріали» (с.20–247) – містить два розділи, найбільший з яких (включає 80 документів) охоплює період від XX з'їзду КПРС до початку «перебудови». Тут подано документи, що характеризують різні рівні інакодумства (простонародний та дисидентський), а також його складові. Значна кількість документів відбиває участь у правозахисному русі відомих українських дисидентів – уродженців Сумщини М.Осадчого, Є.Кузнецової, члена Української Гельсінської групи П.Рубана. Окремої уваги варті автобіографічні матеріали та спогади про сумських шістдесятників М.Данька, А.Семенюту, Г.Петрова, Ю.Царика, Г.Хвостенка (с.174–203). Упорядники фіксують характерну особливість біографій багатьох сумських інакодумців – їх зв'язок із Західною Україною, особливо зі Львовом, що сприяло формуванню опозиційних настроїв уродженців Сумщини. Нескорений дух інакодумців, прагнення їх до свободи передає не тільки офіційна мова протоколів та звітів, а й розміщені у збірнику дисидентські вірші сумського поета М.Данька (с.105–110), уривки з поезій А.Семенюти (с.200–203), робітника А.Дудченка (с.101–103).

У другому розділі подано документи 1987–1990 рр. (№81–100). Вони характеризують спроби комуністичної партії керувати першими неформальними організаціями, прояви антикомуністичної ідеології та націоналізму у практичній діяльності цих організацій, боротьбу з ними місцевих осередків КПУ. Структура кожного розділу – хронологічна.

Друга частина видання – «Ілюстративні матеріали» (с.248–258) – доповнює текстовий матеріал. Тут розміщено світлини учасників руху інакодумства на Сумщині, фотокопії друкованих видань громадсько-політичних організацій, фото з приватних архівів. Дослідницька цінність збірника підвищується наявністю ґрунтового науково-довідкового апарату: детальних коментарів стосовно головних персоналій, які згадуються в тексті (с.259–269), іменного (с.270–279) і географічного (с.280–287) покажчиків, списку скорочень (с.288–289), детального опису опублікованих документів (с.290–298).

Завершуючи огляд збірника, слід зазначити, що з його публікацією до наукового обігу вводиться значний масив документів і матеріалів, використання яких сприятиме поглибленому дослідженню суспільно-політичних процесів другої половини XX ст., зокрема такого історичного явища, як інакодумство – чи то на Сумщині, чи в межах України.

Л.І.Рожкова (Суми)